

ҲАЙРАТ ВА ТАЛҚИН

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ФИЛОЛОГИЯ ФАКУЛЬТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЖОДКОР ЁШЛАР МАРКАЗИ**

**ҲАЙРАТ
ВА
ТАЛҚИН**

Тошкент “Наврӯз” нашриёти,

2017

имон. Харом ва ҳалол чегарасини тўғри фарқлаш ҳам имоннинг кучига боғлиқ. Нафсни чеклаш орқали (шоир таъбирича “инзиво”) латиф фариштавий хусусиятлар юксалиб, чекланмаган руҳий-маънавий манзилларга имконият очилади. Куш (анко)–руҳ тимсоли. Рух эса кўзга кўринмайди. Оллоҳ инсонга шундай буюк руҳий завқ имкониятини берган. Руҳий (ғайбий) гўзалликни эса оддий кўз билан кўриб бўлмайди. Шунинг учун шоир “анко” (куши) сўзига алоҳида урғу берган, яъни у қофиядош сўзлар қаторидадир. Илми ақондда эътироф этилишича, агарда малоикалар ўзларининг асл сувратларида бўлсалар, уларни пайғамбарлардан бoshқа инсонлар кўра олмайди, чунки улар латиф жисмлардир. Чунончи фазони тўлдириб турган бўлишига қарамай, ҳавони инсонлар кўра олмаганликлари каби латиф бўлган фаришталарни ҳам кўра олмайдилар. Олдимизда оддий кўз билан кўра олмайдиган кўп жисмларнинг борлиги ҳам сир эмас.

Комил инсонлар эса қ а н о а т - нафсни тийиш, ундан чекинмиш эвазига ғайб олами сирридан огоҳ бўлади.

Алишер Навоий қаноат тушунчасини “Маҳбуб ул-қулуб” да ҳам кенг шарҳлаган: “қаноат киши кўнглига равшанлик етказди, кўз ундан ёруҳлик касб этади..”

«G'AROYIB US-SIG'AR»DAGI 2-G'AZALNING FONETIK XUSUSIYATLARI

Sayliyeva Zarina, BuxDU magistranti

Alisher Navoiy eski o'zbek tilining fonetik imkoniyatlarini chuqur bilgan. O'zining “Muhokamat ul-lug'otayn” asarida ham buyuk mutaffakir EO'Tning fonetik xususiyatlari borasida to'xtalib, she'r tuzish va qofiyalashdagi qulayliklarni e'tirof etib, tildagi unilarning cho'ziq va qisqaligi aruz vazni talablariga juda mos kelishini ta'kidlaydi.

G'azalda “i”, “u”, “o”, “e”, “a”, “o” unililarini ajratish mumkin. “o” va “a” unililari asarda o'zaro almashinib turadi. Asarda “u” va “o” unililarining qattiq va yumshoqligi jihatidan farqlanuvchanligi kuzatilmaydi. Vaholanki, tadqiqotchilar Ne'matov, Abdullayev, Borovkov, Doniyorov, Rustamov, Umarovlar Navoiy asarlarida bu unililarning qattiq va yumshoq ko'rinishlari borligi haqida fikr yuritadilar.

G'azal materiallari asosida Navoiy tilida istagan unlining “o”dan tashqari cho'ziq va qisqa talaffuz etilishi mumkinligi haqida xulosa chiqarish mumkin. Aruz vazni buni isbotlovchi muhim omildir. Biz quyida har bir unlining cho'ziq va qisqa talaffuziga misollar beramiz.

1. “i” unlisi.

a) cho'ziq o'qilishi holatlari:

-hi(1-r), ri(2-r), -din(2-r), kim(3-r), bir(4-r), -ri(7-r), -ni(9-r), kim(12-r), -g'ing((14-r), pin(14-r), -g'ing(15-r), pin(16-r), -hi(18-r), -shin(19-r), din(19-r), ding(20-r), din(22-r), ti(23-r), li(24-r),din(28-r), ming(31-r),-li(32-r), shi(33-r), zi(37-r), sing(38-r), din (41-r), ishq(42-r), bi(44-r), miq(44-r), din(45-r), ri(46-

r),di(48-r), ming(49-r),ni(49-r), shi(50-r), rin(50-r), bi(51-r), qil(51-r), ding(52-r),
din (53-r), ning(55-r), din(56-r), ling (57-r),vi(58-r),din(58-r), ti(59-r), ich(62-r),
zin(63-r), li(64-r), bir(65-r), tin(68-r), ni(68-r), bir(70-r), lif(71-r), ni(71-r),
ding(72-r), ning(73-r), li(74-r), lin(74-r), in(74-r), qil(75-r),ding(75-r), bir(76-r),
lil(77-r), fi(79-r), din(79-r), ding(80-r), qil(84-r), iy(81-r), til (82-r), bir(82-r),
ning(83-r), ding(83-r), li(86-r), fin(86-r).

Jami:75 ta

b)g'azalda qisqa "i" unlisining o'qilishi holatlari.

-zi(1-r), bi(6-r), li(12-r), li(14-r), li(16-r), qi(26-r), ki(29-r), g'i(30-r),
si(31-r), di(34-r), si(36-r), si(38-r), ni(39-r),ti(43-r), ki(44-r), g'i(47-r), ish(56-r),
si(60-r), ki(69-r), ki(78-r), fi(79-r), si(82-r), ti(85-r), qi(87-r).

Jami:24 ta

2. "u" unlisining o'qilish holatlari.

a)cho'ziq o'qilishi holatlari

hus(1-r), nung(1-r), hu(2-r), shub(3-r), mush(10-r), kul(10-r), rur(11-r),
rur(13-r), gul(19-r), kul(22-r), rur(28-r), sun'(29-r), ung(29-r), ul(30-r), gu(35-
r), nun(36-r), gu(37-r), guz(39-r), gul(41-r), bul(43-r), bul(43-r), zung(45-r),
gul(47-r), Uz (48-r), muz(52-r), lur(54-r), gul(59-r), lur(63-r), tuz(66-r),
dung(66-r), mun(69-r), ush(77-r), lur(87-r), gup(87-r), rur(88-r), bul(23-r).

Jami: 36 ta

b)"u" unlisining qisqa o'qilishiga misollar

zu(2-r), tu(3-r), bu(5-r), du(11-r), chu(20-r), u(22-r), bu(24-r), qu(25-
r), ru (28-r), gu(32-r), u(46-r), gu(86-r).

Jami: 12 ta

3. "a" unlisi.

a)"a"unlisining cho'ziq shakli

har(3-r), sav(4-r), sav(5-r), lar(5-r), la(6-r), kav(6-r), nay(6-r), g'av(8-r),
mas(11-r), pay(16-r), man(21-r), dar(21-r), shay(24-r), g'a(25-r), gah(25-r),
zar(26-r), gah (26-r), da(30-r), fat(31-r), ga(33-r), ak(35-r), gar(50-r), da(51-r),
Maj(36-r), da (38-r), ak(38-r), gar(39-r), Lay(40-r), char(42-r), gar(45-r), da(47-
r), gar(50-r), da(51-r), mar(52-r), bas(53-r), la'(53-r), Far(54-r), par(57-r),
sham'(58-r), gar (59-r), mas(60-r), par(61-r), ra(62-r), hat(65-r), sar(66-r),
qad(67-r), lar(67-r), la(70-r), ay(71-r), at(73-r), na(76-r), ham(76-r), har(78-r),
hal(79-r), qay(79-r), an(80-r), qay981-r), la(82-r), ham(83-r), kan(85-r),
jan(85-r), nat(85-r), vas (86-r), da(87-r).

Jami: 66 ta

b)"a" unlisining qisqa talaffuziga misollar

ga(4-r), da(8-r), ba(10-r), va(15-r), cha(17-r), ga(18-r), ta(19-r), sa(21-
r), ga (23-r), ma(48-r), ka(49-r), a(50-r), la(51-r), ma(52-r), ja(57-r), ta(58-r),
na(62-r), xa(64-r), ma(65-r), la(66-r), ma(68-r), a(71-r), la(72-r), qa(73-r),
da(74-r), za(75-r), da(77-r), la(80-r), Na(81-r), ba(84-r).

Jami: 30 ta

4. "O" unlisining cho'ziq va qisqa talaffuziga misollar.

a)"o'" unlisining cho'ziq talaffuziga misollar.

o't(20-r), o't(22-r), bo'l(33-r), ko'z(35-r), kuz(37-r), ko'r(39-r), qo'(42-r), o't (62-r), go'(88-r).

Jami: 9 ta

b)"o'" unlisining qisqa o'qilishiga misollar

lo'(54-r), o'(59-r), o'(63-r).

Jami: 3 ta

5. "e" unlisi.

a)cho'ziq o'qilish holatlari.

se(10-r), le(15-r), dek(21-r), be(34-r), dek(36-r), er(60-r), zeb(69-r), ze(72-r).

Jami: 8 ta

b)qisqa o'qilish holatlari.

se(9-r), e(13-r), e(28-r), ne(33-r), ne(41-r), ne(53-r), ne(61-r), se(83-r), e(88-r).

Jami: 9 ta

6. "O" unlisi.

a)cho'ziq o'qilishiga misollar.

do(4-r), do(5-r), bo(7-r), zo(7-r), g'o(8-r), top(9-r), moq(9-r), top(11-r), g'o (12-r),son(12-r), do(13-r), hon(14-r), hon(15-r), do(16-r), o(17-r), o(18-r), sol(20-r), bot(23-r), do(24-r), moq(26-r), g'or(27-r), on(28-r), bo(29-r), bor (30-r), no(32-r), o(34-r), ro(34-r), lo(40-r), Vo(44-r), zo(46-r), bo(46-r), och (47-r),ro(48-r), lo(49-r), ho(54-r), qon(55-r), xo(56-r), ro(56-r), mo(57-r), ton(60-r), vo(61-r), so(63-r), o(64-r), so(64-r), lo(65-r), qo(67-r), doq(69-r), bo(72-r), no(73-r), vo(75-r), qo(78-r), qo(80-r), vo(81-r).

Jami: 53 ta

b)qisqa o'qilishiga misollar.

o(42-r).

G'azal matnida "o" va "a" almashinuviga misollar.

qizarmoq-qizormoq

sarg'aymoq-sorg'ormoq

g'avg'o-g'ovg'a

G'azal matni Navoiy asarlari tilida lab garmoniyasi va tanglay garmoniyasi mavjudligidan dalolat beradi.

Asarda lab garmoniyasi hukmron bo'lgan quyidagi so'zlarni ajratish mumkin: husnung, tushub, mushkuldurur, sun'ung yuzung, tuzdung;

Lekin lab garmoniyasi qat'iy qonuniyat bo'lmay, uning buzilish holatlari ham oz emas, chunonchi: qilsun, qilurda, erur.

Asar Navoiy davrida tanglay garmoniyasi amalda bo'lganligini ko'rsatib turibdi. Shuning uchun jo'nalish kelishigi -ga va -g'a shakllariga ega. Kimga, kulga, otashgahiga, ishga - yumshoq, quyoshg'a - qattiq talaffuz qilanadigan jo'nalish kelishigiga misol bo'la oladigan shakllarni keltirishimiz

mumkin. paydoliq'ing, topmaslig', pinhonlig'ing, sarg'armoqliq' – qattqlik jihatidan farqlanuvchi “ g' ” ishtirokidagi so'zlar.

MUNIS IJODIDA MUXAMMASNING O'RNI

Sobirova Z., BuxDU o'qituvchisi

Shermuhammad Munis o'zbek adabiyotida salmoqli o'ringa ega buyuk shoirdir. U Sharq adabiyotining ilg'or an'analarni mukammal o'zlashtirdi. Ana shu boy meros va an'analardan oziqlangan holda barkamol ijod etdi. U devon tuzish va g'azal yaratish bilan bog'liq so'lib qolayozgan an'analarni jonlantirdi. Munisning “Munis ul-ushshoq” devoni sharq she'riyatining azaliy an'analari va qoidalariga to'la amal qilinishi jihatidan Alisher Navoiyning “Xazoyin-ul maoniy” sidan keyingi eng mukammal devonlardan hisoblanadi.

Munisning qator g'azal, nazira, muxammaslari Navoiy bilan maslakdosh fikrdosh bo'lish, badiiy so'zga Navoiycha yo'sinda yondashishi samarasi sifatida yuzaga kelgan Munis uchun nazira va muxammaslar yozish asl g'azal yaratish yo'lidagi o'ziga xos mashq, tayyorgarlik vazifasini o'tagan ustozlari g'azallariga muxammaslar bog'lash g'azalchilikda mahorat qozonishning asosiy omillaridan biri bo'lgan. Munis Navoiyning :

Agarchi yo'q talabingda dame qaror manga,

Irodat emgashdir bu na ixtiyor manga

matla'i bilan boshlangan g'azaliga muxammas bog'lagan.

Firoq dashtini charx etti to diyor manga,

Erur visoliga ish chekmak intizor manga,

Hamisha sa'yu-taraddud bo'lib shoir manga,

Agarchi yo'q talabingda dame qaror manga,

Irodat emgandur bu na ixtiyor manga.

Yuqorida aytganimizdek, g'azal bilan taxmisning mavzui, ruhi, uslubi, shakli hamda vaznining mutanosib bo'lmoqligi taxmisning asosiy xususiyatini tashkil etadi. Demak, bayt tahliliga o'tamiz. G'azalning bosh mavzui ham botiniy, ham zahiriy ishq. Birinchi baytning o'zidayoq Alisher Navoiy ollohga murojaat qiladi. Navoiy misralarida oshiq o'zining ma'shuqa oldida kuchsizligini tan oladi va aksincha. Misralarda radif vazifasini bajarigan “manga” so'zi Munis misralarida ham xuddi shu vazifasini bajarish uchun bel bog'laydi va misralarga o'zgacha ko'tarinkilik va go'zallik baxsh etadi. endi Munis misralari tahliliga o'tsak: Navoiy misralarida yor hajrida g'am chekish oddiygina uning ishqida kuyish men uchun qarorga aylangan degan ifoda bilan beriladi. Munis misralarni kengaytirib qolmasdan, uning ma'no-mazmuniga ham qo'shimcha qiladi. Charx menga sening ishqingda firoq chekmoqlikni nasib aylab, firoq dashtini diyor qilmoqlikni ixtiyor qildi.

Ikkinchi misrada fikrlar yuqoriroq bosqichiga ko'tariladi va asl maqsad aytiladi. Shoirning maqsadi ma'shuqasining visoli. O'sha firoq tog'ida, hajr dashtida sening visolingga etmoqlik uchun intizor bo'ldim va mening ishorim ham, hatti-harakatlarim ham faqat shunga qaratilgan. Uchinchi misra dastlabki

МУНДАРИЖА

Исроил Субҳоний. Адабиёт қайғуси	4
Авезов С.С. Теран назар ва соҳир қалб соҳиби.....	7

I-BO'LIM. O'ZBEK FILOLOGIYASI MASALALARI

Иброҳим Ҳаққул. Навоий шеъриятида тарқ тушунчаси ва талқинлари	11
Абулова З. Адабий ва дидактик материаллар тайёрлаш ҳамда улардан фойдаланиш йўллари	17
Абдуллаева Л. Турли синфларда ёзувчи ҳаёт йўлини ўргатишнинг ўзига хос жиҳатлари	19
Амонова Зилола, Раҳимова Гулшан. Самандар Воҳидов ижодида ҳунар аҳлининг улуғланиши	21
Asadov T.H. Matbuot tili va nutqning aloqaviy sifatleri	23
Астанова Гулнора. “Минг бир кеча” асаридаги “ўхшатиш”ли жумлаларнинг ўзбекча таржимада акс эттириш услублари	26
Ахмедова Р. Халқ педагогикасида адабий тарбия муаммоларининг акс этиши	29
Ashurova Z. Kaykovusning nutq madaniyati va notiqlik san'ati haqidagi qarashlari	31
Бабаева В., Файзиева Г. Бадиий асарни ўзлаштиришда ифодали ўқишнинг ўрни	33
Баротова Д., Муродова Г. Компьютерда ишлаш жараёнида содир этилиши мумкин бўлган муаммоларни бартараф этиш йўллари	35
Bozorova V. Ho'jandiy "Latofatnoma"sining o'ziga xos xususiyatlari	37
Бекова Назора Жўраевна. “Улуғ комлардин эдим бахтиёр...”	39
Бекова Назора, Сайлиева Мохир.ур. О сборнике стихов Алишера Навои «Девони Фони»	43
Бекова Назора, Муллокулова Шохиста. Бир тушунчанинг икки тилдаги поэтик талқини.....	48
Бекова Назора, Убайдуллаева Холида. Айний “Фоний” таҳаллусли шоирлар ҳақида	53
Бекова Н., Қобилова Г. Қасиданавислик тарихидан.....	55
Namidova Mahliyo. "Bugun sevgi oddiy ishga aylandi..."	57
Ҳайдарова Ҳ.Б. Ўрта Осиё мусулмонларининг ҳаж зиёрати (1917-1990 йиллар).....	59
Ҳазратова К.С., Муродова Г.Т. Ҳолат равишларининг феъл билан бирикиши.....	61
Жабборова Д. Назарий билимлар – матни идрок этиш воситаси	63
Жабборова Д. “Ҳайрат ул-аброр” достонида эътиқодий қарашлар воситасида ижтимоий-сиёсий ғоялар бадиий талқини.....	65

Jo'rayeva Dildora Komilovna. O'rta maxsus ta'lim tizimida adabiyot darslarini tashkil etish.....	67
Jo'rayeva Mavjuda. Akademik litseylarda ona tili va adabiyot fanidan talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish va ijodiy fikr yuritish ko'nikmalarini shakllantirish	69
o'rayeva Mavjuda. Xalq og'zaki ijodi janrlarida tarixiy voqealar tasviri.....	72
Каримов Р. "Фикрий хужум" - муаммони ечишнинг энг самарали йўли	75
Mirzayeva M. "Qutadg'u bilig" dostonini o'rganish tajribasidan	77
Мирзаева М. Матнни таҳлил этишда илмий тушунчаларнинг ўрни.....	78
Muhammadova M. Buxoro adabiy muhiti Nisoriy talqinida.....	80
Muhammadova M. "Muzakkiri ahbob"da Naqshbandiya tariqatiga munosabat	82
Muhammadiyeva Xolida. Abdurauf Fitrat – erk va ozodlik kuychisi.....	84
Муродов Файрат. Абадий шеърят.....	86
Nazarova S.A., Axmedova S. [O ^{ko'm} ~Sf] qurilmasining maqollarda voqelanish imkoniyatlari	90
Nazarova S.A., Nasriddinova S. Qo'shma gap tarkibi va uni shakllantiruvchi qismlar xususida.....	93
Назарова С.А., Ф.Рахматуллаева. Сўз бирикмаларидаги маъновий муносабатлар	96
Norova Alomat Mustafoyevana, Hazratova Kimyo Samandarovna. Innovatsion texnologiyalar ta'lim taraqqiyotini harakatga keltiruvchi kuch.....	99
Norova Alomat Mustafoyevana, Maxmudova Nasiba Jo'rayevna. Talabalarda mustaqil ta'lim olish ko'nikma va malakalarni shakllantirish	101
Ortiqova H.M., Shomurodova N. Erkin Vohidov she'riyatida tashbeh san'atining qo'llanishi	103
Қиличев Б.Э. Ўзбек тили ва дунё маданияти	105
Қодирова Насима Саидбурхоновна. Ғазал талқинида мунаққид маҳорати	108
Rajabov O., Sh.Imomova. Najmiddin Kubro – so'fiy shoir	111
Rajabov T., Qurbonov N. Modern she'riyati taraqqiyoti va obrazlar jilosi.....	113
Рустамова Гавҳар. Ўзбек болалар эркаламаларида ҳайвонлар образи.....	116
Саидов Ё. , Зарипова Д. Камий лирик асарларидаги айрим метафораларнинг лингвокультурологик таҳлили.....	118
Саидова Райҳоной. Badiiy matnni struktur tahlil qilish.....	120
Саидова Райҳоной. Адабиётшуносликда семиотиканинг ўрни	122
Samadova S. Navoiy g'azallarida zolim podshohlar tanqidi	123
Самадова С. Дарс жараёнида ўқувчиларнинг ёш хусусиятларини ҳисобга олишнинг зарурияти	125
Sayliyeva Zarina. Bir g'azal asosida eski o'zbek tilining leksik xususiyatlari.	127
Сайлиева Зарина. Қаноатнинг навоиёна талқини	130
Sayliyeva Zarina. «G'aroyib us-sig'ar»dagi 2-g'azalning fonetik xususiyatlari	131